

Az „Erdélyi Múzeum“ története

1874—1937.

(Első közlemény.)

Az Erdélyi Múzeum története, melyet a következőkben vázolni törekszünk,* 63 esztendő (1874—1937) ölel föl és kerek 50 kötetből ad számot. Ha egy ízben (1884) az évfolyamok számozása nem kezdődött volna újra s világtörténeti események nem kényszerítik rá az 1917-től 1930-ig tartó több mint egyévtizedes szünetelést, folyóiratunk, már régen túllenne félszáz évfolyamán. Így csak az 1937. évfolyammal jutott el az Erdélyi Múzeum az 50. kötetéhez, bár ez még csak a 42. kötetjelzést viseli címlapján, mivel 1884-ben, figyelmen kívül hagyva az 1874 és 1882 között megjelent 9 kötetet, bizonyos szakosztályi átszervezés miatt is a számozást elől kezdték. A történeti távolságból ma tisztán látható, hogy az Erdélyi Múzeum 1874-ben indult meg, s címének módosulásai, életének újrakezdései és elalélt időszakai ellenére is az összefüggés és a folytonosság a mai napig szakadatlanul fennáll. Az időrendben egymás mellé sorakoztatott évfolyamok megolvasásából csakugyan kitűnik, hogy az 1874. óta megjelenő Erdélyi Múzeum 1937. évfolyama a sorozatnak pontosan az 50. kötete.

A nyolevanéves Erdélyi Múzeum-Egyesületnek ez a ma is megjelenő legrégebb kiadványa egyúttal a legidősebb magyar tudományos folyóirat Erdélyben a szellemtudományok művelése terén.¹ Egyetemes viszonylatban is a legtekintélyesebb multtal rendelkező magyar közlönyök sorába tartozik. Mindazon folyóiratok közül, amelyek 1840 és 1874 között keletkeztek, az Erdélyi Múzeummal együtt csak tizenkettő élte át mai napig az idők változó szükségleteit és az anyagi nehézségek viszontagságait.² Ez a tekintélyes mult nemzedékek tudományos törekvéseit irányította s hagyományos ereje a mára is kihat. A 63 esztendő fennállás és az 50 kötet történetét mai erőfeszítéseink megacélozására és a jövő tanulságára ezért számbavenni és összefoglalni tartozunk.

* Bemutatta a szerző a M. Tud. Akadémia I. osztályának 1939. február 6-i ülésén.

¹ Korábbi alapítású két szaklap: a ma is megjelenő „Keresztény Magvető“ c. unit. teológiai és egyháztörténeti folyóirat (1861) és a gazdasági irányú „Erdélyi Gazda“ (1869).

² Akadémiai Értesítő (1841), Budapesti Szemle (1857), Orvosi Hetilap (1857), Gyógyászat (1861), Keresztény Magvető (1861), Nyelvtudományi Közlemények (1862), Századok (1867), Erdélyi Gazda (1869), Természettudományi Közöny (1869), Földtani Közöny (1871), Magyar Nyelvőr (1872).

I.

Megindulásakor az „Erdélyi Múzeum“ már közkeletű és népszerű folyóiratcím volt. Még a XVIII. századból ered az a hagyományos irodalmi nyelvszokás, amely „Múzeum“ névvel nemcsak a tudományos gyűjteményeket illette, hanem jelentésátvitellel a szellemi termékek tárházát, a tudományos folyóiratokat is, szívesen nevezgette „Múzeum“-nak.³ A németeknél 1776 és 1791 között Boie Henrik Keresztély szerkesztésében egy „Deutsches Museum“ című irodalmi tartalmu időszaki kiadvány jelent meg, s az is közismert dolog, hogy hasonlóképpen címezte Schlegel Frigyes az 1812–13-ban kiadott havi folyóiratát. Koruk szellemét és nyelvszokását követték tehát a kassai kiadók, amikor az 1788-ban megindított első magyarnyelvű folyóiratukat „Magyar Múzeum“-nak nevezték. Ez a cím egy jó félszázaddal később újra fellevenedett Toldy Ferencnek az „Új Magyar Múzeum“-ában (1850–1861), a maga idejének legtekintélyesebb folyóiratában, miután már előbb (1829 és 1833) ehhez a nyelvszokáshoz alkalmazkodott Szemere Pál „Muzarion“-ja is. Részint a kassai „Magyar Múzeum“, részint Schlegel „Deutsches Museum“-a lebeghetett Döbrentei Gábor szeme előtt, amikor 1813. februárjában Kolozsvárra megindította az irodalomtörténetben is emlékezetes nevet szerzett „Erdélyi Múzeum“-ot, mely az 1818-ig megjelent tíz füzetében nem a legteljesebb sikerrel egyesítette a maga idejének legjobb erőit a Tiszán inneni szellemi irányzat diadalra juttatása érdekében.⁴

A rövid életű Döbrentei-féle „Erdélyi Múzeum“ emlékezetes nevet hagyott maga után, már csak azért is, mert az első és sokáig folytatásra nem talált magyar tudományos folyóirata volt az erdélyi részeknek. Amikor a múlt század 40-es éveinek egy „erdélyi múzeum“ megszervezésére irányuló mozgalma az önkényuralom idejében a siker reményével fellevenedett, annyival is inkább emlékezetbe idéződött a régi folyóiratcím, mert az véletlenül pontosan egyezett a megalapítandó tudományos gyűjtemény nevével. A mozgalomnak, hogy a közvéleményt megnyerje, sajtóra volt szüksége, s ezt meg is találta a gróf Mikó Imre támogatásával 1856-ban megindult „Kolozsvári Közlöny“-ben. A laptulajdonos Berde Áron és a lapszerkesztő Vida Károly 1856. április 3-án a „Kolozsvári Közlöny“ mellé egy 4° alakú és 1 ív terjedelmű heti mellékletet csatolt, s ezt a tudományos és szépirodalmi jellegű kiadványt „Erdélyi Múzeum“ címmel látta el. Mindjárt első számát gróf Mikó Imrének az Erdélyi Múzeum-Egyletről írt híres cikke vezette be, s azután is csaknem minden alkalommal közleményeket és híreket adott az országos jelentőségű mozgalom fejlődéséről és sikeréről. Látszik, hogy ez a pár oldalas kiadvány az alakulófélben lévő múzeum szolgálatában állott, ezért is választotta a jellemző „Erdélyi Múzeum“ címet. Mindössze 13 szám jelent meg belőle a „Kolozsvári

³ Szádeczky Lajos, Erdélyi Múzeum, 1904. 155. l.

⁴ Hofbauer László: *Döbrentei Gábor Erdélyi Múzeumának szellemtörténeti iránya*. Erdélyi Múzeum, 1937. 358. l.

Közlöny“ mellékleteként 1856. június 26-ig, amikor Vida Károly a lap kötetlenségéből kilépve, megindította ugyancsak Kolozsvárt a „Magyar Futár“-t. A szerkesztő folytatólagos számozással új lapjához is átvitte az „Erdélyi Múzeum“ című mellékletet, amely 1856. július 1-től szeptember 25-ig folytatta megjelenését. Ekkor a 26. számmal, bizonyára anyagi okokból, önálló mellékletjellege megszűnt, de 1857. végéig tovább is megmaradt a tárcarovat címűül. Ha különösebb jelentőséget nem tulajdoníthatunk is neki, de azt az érdemet el nem vitathatjuk tőle, hogy a számról számra megisméltendő „Erdélyi Múzeum“ címmel a társadalom lelkiismeretét a nagy nemzeti mozgalom iránt ébren tartotta és sikeresen ösztökélte.

Az is igen érdekes, hogy 1857-ben két újságíró, káoszönfeltízi Balázs Sándor és Szabó Richárd, részben erdélyi, részben magyarországi írók erdélyi tárgyú műveiből egy szép kiállítású testes almanachot szerkesztett, s ugyancsak „Erdélyi Múzeum“ címmel bocsátotta közre.⁵ Könyvüket hídvégi gróf Mikó Imrének, galanthai gróf Esterházy Lászlónak, és gyerómonostori gróf Kemény József emlékének ajánlották „az Erdélyi Múzeum körül szerzett érdemeikért“. Buzgalmukat az a bizalom serkentette, hogy amikor az erdélyi múzeum ügyét a magas kormány kegye szentesítette, mindkét haza, de különösen Erdély fiai és honleányai e vállalat pártolásával is sietnek az Erdélyi Múzeum-Egylet megalapítását előmozdítani.⁶ Ez a könyv — Kővári László cikke vezette be az „Erdélyi Múzeum ügyé“-ről, — szintén hozzátartozik Egyesületünk irodalmi előzményeihez s az „Erdélyi Múzeum“ címnek a köztudatban való megrögzítéséhez.

A felsorolt adatok a Kolozsvári Közlöny és a Magyar Futár szerény mellékletének a világos kapcsolatát mutatják az Egyesület törekvéseivel. Ez arra a megállapításra is csábíthatna, hogy folyóiratunk előzményei tulajdonképen az 50-es évek közepére nyúlnak vissza. De, ha tartózkodunk is ilyen erőszakos összefüggések teremtésétől, arra mindenesetre tévedés nélkül lehet utalni, hogy amikor a folyóirat gondolata felvetődött, Egyesületünk nem is választhatott más címet, mint a többszörösen kipróbált és a köztudatba is belemélyült hagyományos „Erdélyi Múzeum“-ot.

II.

Az Erdélyi Múzeum-Egylet alapításának a gondolata már magában foglalta az időszaki kiadványok tervét.⁷ Az 1859. november 26-i közgyűlésnek az a határozata, mely az „alakító közgyűlés jegyzőkönyvét mint külön emlékkönyvet“ kívánta kinyomatni,⁸ indította el 1860-ban *Az Erdélyi Múzeum-Egylet Évkönyvei* című sorozatot. Ez a

⁵ *Erdélyi Múzeum. Almanach 1857.* Szerkesztették Szabó Richárd és Balázs Sándor, Pesten, Pfeifer Ferdinánd bizománya (1857). 446 l.

⁶ Kolozsvári Közlöny, 1856. 21. sz.

⁷ Alapszabályok I. fejezet, 6. § a) pontja.

⁸ XXIV. pont. Évkönyvek, 1860. I. 25. l.

vállalat az Egyesület későbbi kiadványait is jellemző⁴⁹ alakban s többnyire kéthasábos szedéssel a kolozsvári ev. ref. főtanoda nyomdájában készült, s az 1866. évtől kezdve mint „Stein János Erdélyi Múzeum-Egyleti könyvtáros bizománya“ került forgalomba. Évente kötetlen időközökben 1—2 füzet jelent meg belőle 5—6 ív terjedelemben. Ezeket a füzeteket időnként egy kötetbe csoportosították, így az 1860—1873 között napvilágot látott 14 füzet 6 kötetté kerekedett ki. A szerkesztést kezdettől végig Brassai Sámuel múzeumi igazgató végezte az 1859. november 25-i közgyűlés határozata értelmében, amely kimondotta, hogy „a múzeum-egylettől kiadni határozott tudományos időszaki vagy önálló munkák szerkesztéséről az igazgató gondoskodik.“⁴⁹

Az Évkönyvek I. füzeté a határozat értelmében csakugyan az Erdélyi Múzeum-Egylet alakító közgyűlésének 1859. november 23—26-i jegyzőkönyvét tartalmazta Finály Henrik összeállításában. A II. füzetből kezdve azok a dolgozatok következnek egymás után, melyek az Egyesület tudományos ülésein felolvasásra kerültek, már akkor megvetve alapját annak a hagyománynak, hogy az Egyesület kiadványainak rendeltetése elsősorban a kebli munkálatok közzététele. Ezenkívül pontosan megtaláljuk az Évkönyvekben a tudományos ülések jegyzőkönyveit, az Egyesület első korszakában kifejtett tudományos működés értékes forrásait.

Évkönyveit akkor is fenntartotta az Egyesület, amikor folyóirata már megindult. A Brassai-féle Évkönyvek 1873-ban a VI. kötetrel befejeződtek s 1874-ben az igazgató válaszmány megbízásából az új folyam szerkesztését Finály Henrik folytatta. Öt év alatt, 1874-től 1878-ig, újabb 17 füzet jelent meg belőle két kötetbe foglalva. Szintén az ev. ref. tanoda betűivel Stein János bizományaként jelent meg, de már a régi folyamtól elütő 8° formában. Mindenik füzet egy-egy önálló értekezést tartalmazott, némelyik egész könyvterjedelművé vastagodott. E vállalat jellegéből az látszik, hogy az Egyesület kebelében folyó s a múzeumi gyűjtemények anyagával összefüggő tudományos munka terjedelmesebb eredményeinek a közzétételére szolgált.

Az Évkönyvekben kifejtett és fennmaradt tudományos munkásság eredménye az 1860-1878. közötti 19 év alatt 8 kötetbe foglalt 91 dolgozat 1634 lapon (102 ív) 51 táblával. Az Évkönyvek munkatársai között olyan nevekkel találkozunk, mint Torma Károly, Gyulai Pál, Brassai Sámuel, Vámbéri Ármin, Schmidt Vilmos, Finály Henrik, Nagyajtai Kovács István, Szilágyi Sándor, Jakab Elek, gr. Lázár Kálmán, gr. Teleki Domokos, Hantken Miksa, Herbach Ferenc, Kővári László, Szabó Károly, Herman Ottó, Genersich Antal, Koch Antal, Parádi Kálmán, Török Aurél, Hegedűs István, Dadai Jenő, — valamennyien a magyar történeti, irodalomtörténeti, nyelvészeti, klasszika-filológiai, bibliográfiai, földrajzi, orvosi és természettudományoknak ma is elvülhetetlen érdemű képviselői közé tartoznak. Az Évkönyvek változatos tárgyköre és színvonala nemcsak a maga korában állott magasan,

⁴⁹ XV. pont. 8. §. Évkönyvek I. 10. l.

hanem ma is a tárgyalt szakkérdések alapvető forrásanyagának tekinthető.

Tárgyilagosan megállapítható, hogy az Évkönyvek semmiben sem maradtak az egykorú magyar s akár a külföldi tudományos kiadványok mögött. 1866-tól rendszeresen német kivonatok követték az egyes dolgozatokat, s az 1861. november 25-i közgyűlés határozata értelmében az Évkönyvekben megjelent értekezések szerzői munkájuk minden íve után 15 frt. tiszteletdíjban részesültek az Egylet pénztárából.¹⁰ Két évtized tudományos működése becsült nevet szerzett az Egyesületnek belföldön és külföldön egyaránt, a csereviszony a tudományos testületekkel élénk kapcsolatokat teremtett, s ezeknek az éveknek tudományos folyóirataiban gyakran látjuk idézve Évkönyveinket.¹¹

Az Évkönyvek tudományos becsével nem állt arányban a közönség érdeklődése. Az Egyesület soha nem törekedett arra, hogy tudományos vállalatait anyagilag kamatoztassa. Az Évkönyvek árát füzetenként 1 forintban szabta meg, az új folyam füzeteit pedig, terjedelmük szerint, 10—70 krajcárért árusította. Hiábavaló volt azonban az olcsóság, csekély áruk mellett is alig fogyott el valami nagy részük csak a raktári anyagot szaporította. Azt a kevés példányt kivéve, melyet az Egyesület részint cserébe, részint ajándékba küldött szét, — ezek is nagyrészt külföldre mentek, — jelentéktelenül kevés jutott a közönség kezébe. Ez a körülmény csalódottan érintette az Egyesületet, de arra gondolt, hogy talán nem találta el szerencsésen a kiadvány legkényelmesebb alakját, vagy tán nem volt elég buzgó és járatos a terjesztés sikeres módjában. A baj okát inkább magában kereste, mint másokra hárította.¹² Az Évkönyvek megszűnése azonban nincs semmiféle összefüggésben a részvétlenséggel, mert hiszen nem is a közönség tudománypártolására volt alapozva. A vállalat két évtizedig sikerrel teljesítette az Egyesület tudományos hivatását, de fölöslegessé vált, mikor az 1878. március 21-i közgyűlés a szakosztályokat megalakította és a kiadványok gondozását az egyes szakosztályok feladatává tette.

III.

1874—1882.

Ilyen előzmények után indult meg az Erdélyi Múzeum 1874. február 1-én. 63 esztendő telt el, míg az egyives szerény első füzet 50 kötetre gyarapodott. E hosszú időnek megvannak a természetes fejlődési fokozatai, hullámvásai, föllendülései és hanyatlásai, tágabb és szűkebb célkitűzései, külső és belső küzdelmei. Ezek a változások öt fejezetre tagolják az Erdélyi Múzeum történetét, s ebből nemcsak az Erdélyi Mú-

¹⁰ Jegyzőkönyv, IX. p. Vö. Kelemen Lajos: *Az E. M. E. története*, 45. l.

¹¹ Évkönyvek, 2. k. 1877. 69. l.

¹² Erdélyi Múzeum, 1874. 3. l.

zeum-Egyesületnek a tágkörű, sokoldalú s Erdélyben hagyományt teremtő tudományos munkássága domborodik ki, hanem a múlt század 70-es éveitől frissen előretörő magyar szellemiség képe is tanulságosan verődik vissza. A világháború befejezéséig megjelent 42 kötet mellözhetetlen forrása marad mindig Erdély félszázados szellemi életének, s az a 8 új évfolyam, amelyet napjaink küzdelmes vergődése csatolt hozzá, a romjaiból megelevenedő Egyesületünk tudományművelő hivatásának lesz egykor a becses történeti emléke.

A 70-es évek elején az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek az az elhatározása, hogy tartós életre számító időszakai folyóiratot indít, nemcsak annak a köteleességvállalásának a teljesítése volt, hogy a maga tudományos működéséről időnként kibocsátott nyomtatványokban fogja értesíteni a közönséget, hanem szoros összefüggésben állott az 1872-ben alapított kolozsvári egyetem tudományművelő és műveltségterjesztő feladatával is. A múlt század második felében az általános európai korszellem sugallta azt a törekvést, hogy a tudományhoz vezető utakat egyengetni, a tudomány megszerzésére szolgáló eszközöket szaporítani, s minél szélesebb rétegek számára a tudomány eredményeit hozzáférhetőkké kell tenni. Az egyetem felállítása, amely Kolozsvárt megsokasította a tudomány művelését életcélul tekintő férfiak és ifjak számát, méltán támasztotta azt az igényt, hogy a tudomány világossága a tantermeken kívül is löveljen szét egynéhány sugárt.¹³ Maguk a tudósok is érezték, hogy tudományos működésük eredményeit nyilvánosságra bocsátani s a tudást minél szélesebb körökben terjeszteni hivatásukkal jár) szoros köteleességük.

Ilyen indítékok állottak az egyetemi tanárok körében több ízben és több oldalról fölmerült annak az óhajtnak a háttérében, hogy alapítani kellene egy olyan tudományos jellegű közlönyt, amely kiválóan az egyetemi tanároknak nyitna tért tudományos működésükről értesíteni s e működés sikeréről meggyőzni a közönséget.¹⁴ Az egyetemi tanároknak ugyan rendelkezésükre állottak a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Történelmi Társulat, a Magyar Természettudományi Társulat közlönyei, sőt a külföldi tudományos szaklapok is, de a megfontolás azt a meggyőződést érlelte meg, hogy az egyetem érdekében csakis az egyetem székhelyén, Kolozsvárt, megjelenő folyóirat biztosíthatja a sikeres működést.¹⁵

Ez a terv a megszületés pillanatában már számos nehézségbe ütközött. Hiányzott a tudomány iránt érdeklődő nagy közönség, a csekély számú készségesek csoportjának a megszerzése pedig olyan olcsó előfizetési árat tételezett föl, amely lehetetlenné tette volna a folyóiratfenn tartását s a munkatársaknak a tisztességes díjazását. Ugyanezek az

¹³ Erdélyi Múzeum, 1874. I. sz.

¹⁴ Erdélyi Múzeum u. o.

¹⁵ Erdélyi Múzeum u. o.

okok azt a számítást is keresztülhúzták, hogy üzletember vállalkozzék a kiadásra. Így az egyetemi tanárok nemes szándékú mozgalma a reménytelenség és a lemondás lejtőjére jutott volna, ha a Múzeum-Egylet közbe nem lép a nehézségek megoldására.

A Múzeum-Egylet nélkülözhetetlensége és nagyszerű rendeltetése már akkor bebizonyosodott, amikor gyűjteményeit 1872-ben az egyetem rendelkezésére bocsátotta. Hasonló hivatásérzetből most másodszor sietett az Erdély büszkeségének vallott tudományos intézet céljainak a segítségére. Amikor az egyetem tanárai sehogysem bírták megvalósítani a nagy hiánynak érzett folyóiratot, a Múzeum-Egylet vállalkozott arra, hogy közlönyt alapít az egyetem tudományos működésének közzétételére. Annyira előzékeny volt, hogy a fenntartási költségeken kívül vállalta az írói és szerkesztői tiszteletdíjakat, sőt az előfizetésekből befolyó jövedelemről is lemondott a kiadvány javára. A maga részéről határozatilag csak annyit kötött ki, hogy „a hitágazati hittan és a napi politika kivételével” minden tudományág teret kapjon a közlöny hasábjain.¹⁶ Célul a hazai tudományosság előmozdítását tűzte ki, s azt is kimondotta, hogy természetesen nemcsak az egyetem tanárainak akar tért nyitni, hanem általában a tudománnyal foglalkozóknak „tekintet nélkül különbeni állásukra”,¹⁷ ennél fogva semmi olyan munkától nem szándékozott a felvételt megtagadni, amely tudományos becsével a művelődés érdekét előmozdítani alkalmas. Világosan látható, — s erre már itt rá kell mutatnunk, — hogy közvetlenül nem az Egyesület belső szükségletéből, hanem rajta kívül álló, bár az ő hivatásával is összhangzó cél szolgálatának a gondolatából született meg a folyóirat.

Ezekkel a célkitűzésekkel indult útnak 1874. február 1-én az Erdélyi Múzeum az igazgató választmány megbízásából *Finály Henrik* m. k. egyetemi tanár, a Múzeum-Egylet titkára, a M. Tud. Akadémia I. tagjának a szerkesztésében. Az Egylet havi értesítőnek szánta közlönyét, amely ettől kezdve 9 éven keresztül, szeptember és október kivételével, minden hónap 1-én, évente 10 füzetben jelent meg. Az első négy évben füzetenként 1, tehát évfolyamonként 10 ív terjedelemre szorítkozott, majd 1878-tól 15—20 ívre emelkedett a terjedelme. Ebben az időszakban legvaskosabb az 1882. évfolyam 27 és 1/2 ív terjedelmével. Kezdetől végig a ref. kollégium nyomdájában készült és terjesztését Stein János bizománya intézte. A Múzeum-Egylet tagjai, kik vállalt kötelezettségüknek eleget tettek, ingyen kapták, csak a postai költség fedezésére kellett évenként 20 krajcárt fizetniök. Az Egyleten kívül álló személyek 1 frt 15 kr.-ral fizethettek elő.

A célkitűzést a megvalósításig vivő út nagy távolsága az Erdélyi Múzeum esetében is igazolódott. A szerkesztő azt hitte, hogy a tudományos érdekű közlemények olyan áradata fogja ellepni, mely a köz-

¹⁶ Erdélyi Múzeum, 1874, I. sz.

¹⁷ Erdélyi Múzeum u. o.

löny szűk kereteit szétfeszíti s az igényeket kellemes esalódásba ejti. Ez távolról sem így történt. Akik hivatva lettek volna a lapot becses közleményeikkel táplálni és megtölteni, nem tudtak tisztába jönni dolgozataik tárgyával és terjedelmével. Így inkább nem adtak dolgozatokat. A szerkesztő úgynevezett tárcalapra törekedett, vagyis olyan tartalmú közlönyre, amely ne annyira kimerítő értekezések nehézkes felszereltségével gyarapítsa a tudományt, — hiszen éppen ezt a feladatot szánta az Erdélyi Múzeummal egyidőben újra megindított Évkönyveknek, — hanem inkább változatos tartalmú, könnyed és eleven cikkekkal ébresszen kedvet és érdeklődést a nagyközönségben a korszerű tudományos kérdések iránt.¹⁸ A dolgozó társakkal ezt megértetnie azonban sehogysen sikerült a szerkesztőnek. Terjedelmes fejtegetésekkel gátolták a lap egyenletes összeállítását, amikor ő a 4 oldalnyi maximumot hangsúlyozta. Kezdetben még arra is kérnie kellett a szerzőket, hogy mellőzzék az álneveket meg a jeleket, mivel a szerénykedés e nemének nincsen helye a tudományos folyóiratban. „Indítványozom, — írja egyik szerkesztői üzenetében,¹⁹ — hogy ezentúl mindenki tegye ki egész nevét minden dolgozat alá. Inkább megígérem, hogy nagyon apró betűkből fogom szedetni.“

Annak ellenére, hogy a fennállás negyedik esztendejében a szerkesztő bizonyos elégtelenséggel állapította meg az Erdélyi Múzeum növekvő hírnevét azokból az idézetekből, amelyek belföldön és külföldön az Egylet kiadványaira hivatkoztak, a komoly tudományos szakirodalmat kísérő általános részvétlenségen kívül más nehézségek is sok küszködést okoztak neki. Nem a tudósokban volt a hiány, hiszen az egyetem szaktestülete közvetlen közelében állott, hanem az volt a baj, hogy a fővárosi lapok versenye a legjobb erőket vonta el az Erdélyi Múzeumtól. Ha sikerült valakinek olyan eredményt elérni, amely számot tett a szaktudományban, német, francia, vagy angol nyelvű nyilvánosságot keresett. A kolozsvári tudósok nagyon elégtelenen vettek tudomást a helybeli folyóirat próbálkozásairól, de azért cikkeiket és tanulmányaikat szívesebben küldözgették a fővárosi szakközlönyökbe azzal a számítással, hogy így szélesebb olvasó réteg vesz tudomást eredményeikről, mintha a szűk olvasókörral tekintélytelenül tengődő vidéki folyóiratban rejtik el nevüket. Akkor még az országszerte uralkodó babonás elfogultság mereven elutasított és lenézett minden kiadványt, melynek a címlapján nem Budapest állott. A tudományos erők is a központ felé törekedtek, ezért természetszerűleg elsősorban ott keresték érvényesülésüket, „ott igyekeztek nevük sűrű hangzásával hírüket közismertté tenni.“ Olyan nehezen megváltoztatható külső körülmények voltak ezek, amelyek fagyos dérral verték az Erdélyi Múzeum nagyratörő zsenge bizodalját. A helyzetet híven jellemzi a szerkesztő egykori toborzása, me-

¹⁸ Erdélyi Múzeum, 1874. 131. l.

¹⁹ Erdélyi Múzeum, 1874. 24. l.

lyet a munkatársak gyűjtése érdekében végzett. „Azokat a tudományos erőket, — írja 1876-ban,²⁰ — amelyek eddig még nem szerencsésültek dolgozatokkal, arra kérjük, hogy jövőre ne kicsinyeljék lapunkat. Ha mindazok, akik Kolozsváron hivatva vannak rá, fölkeresik bármi apró dolgozatokkal, nemcsak olvasottá, hanem naggyá is fogjuk tehetni“.

Az Erdélyi Múzeum élete a 70-es években a küzdelmek hőskora volt, amikor a Múzeum-Egylet nagylelkű bőkezűségével és áldozatkészségével, s a szerkesztő buzgalmával, mely az anyagi és szellemi pártolás olyan mértékéről ábrándozott, hogy esetleg hetilappá formálhatja át a folyóiratot,²¹ nem állott összhangban a közönség lesújtó közönyös magatartása, sem pedig az illetékes tudósok merev elzárkózása. Pedig az Erdélyi Múzeum a részvétlenségnek ebben a rideg idejében is nagy célok és fontos tervek csiráit melengette. Az a felfogás kezd a folyóirat lapjain kibontakozni, hogy nem elég csak a múzeumba gyűjteni, hanem a gyűjtött anyagot fel is kell dolgozni, s így kell egyengetni az utat arra az átmenetre, mely az eddig csak múzeumot alapító és ellenőrző igazgató testületből lassanként tudományt terjesztő és tudományos eredményeket termelő valóságos tudós társaságot alakítson.²² A múzeumi gondolattól való ez az elhajlás, s az a tudománypolitikai vezérelv, hogy a számos előnnyel bővelkedő fővárosi tudományos központ mellé Kolozsvárt egy második központ szerveztessék, hosszú ideig irányítani és jellemezni fogja az Erdélyi Múzeum működését.

Az akadémikus gondolat az egyetem hatása alatt lassanként az Egyesületben is tért hódított s ez természetszerűleg kihatott a folyóirat jellegére. Az 1878. március 21-i közgyűlés, nyilván az egyetemi tanárok sürgetésére, két szakosztályt (bölcseleti és természettudományi) alakított, s ugyanakkor a kiadványokat a szakosztályok keretébe utalta, önállóságot biztosítva és szabad kezet engedve nekik. Ugyanennek az évnek október 12-én a történelmi szakosztály Finály Henrik szakosztályi titkár és folyóiratszerkesztő elnöksége alatt meg is kezdette működését. Ez lényegbevágó változásokat idézett elő az Erdélyi Múzeum külsejében és belső szerkezetében. Eddig az Erdélyi Múzeum az egész Egylet folyóirata volt, tehát vegyesen tartalmazott szellemtudományi és természettudományi dolgozatokat. 1879. január 1-től, az 1878. október 12-i szakosztályi határozat szerint, az „Erdélyi Múzeum“ cím alá ez a megjelölés került: „Az Erdélyi Múzeum-Egylet Történelmi Szakosztályának Közlönye“, s ettől kezdve csak a bölcseleti szaktudományok körébe vágó dolgozatoknak állt rendelkezésére. Ugyanakkor a szakosztály azt is körvonalazta, hogy a közlöny első sorban a szakülések előadásainak kiadására, tudományos művek ismeretetésére, a szakosztály jellegével egyező tudományos közleményekre, s

²⁰ Erdélyi Múzeum, 1876. 3. l.

²¹ Erdélyi Múzeum, 1876. 4. l.

²² Erdélyi Múzeum, 1878. 51. l.

az ilyszerű bel- és külföldi mozgalmak beszámolásaira szolgál. Három tagú bizottság döntött arról, hogy az előadások közölhetők-e a közlönyben. A kedvezőtlen határozat ellen a szakosztály teljes üléséhez lehetett föllebbezni.²³

Annak, hogy az Egyesület a kiadványokat a szakosztályoknak engedte át, természetes következménye lett az 1874. óta újból megjelenő Évkönyveknek a végleges megszüntetése. Ez viszont lehetővé tette a folyóirat kiadósabb segélyezését: 1879. elejétől az Erdélyi Múzeum évi 750 forint támogatásban részesült. Finály Henrik szerkesztő, — most egyúttal a szakosztály elnöke is, — ezt olyan nagy összegnek érezte, hogy a folyóirat terjedelmét az eddiginek a kétszeresére emelte. A terjedelem növekedése azonban nem változtatta meg az előfizetési díjat (1 frt. 15 kr.).

Azok a remények és rendeltetések azonban, melyek a szakosztálynak a folyóiratot támogató szervezéséhez fűződtek, egyelőre nem váltak valóra. A 750 frt.-os pénzsegély mellett is a 20 éves terjedelmet az Erdélyi Múzeum csak úgy tudta elérni, hogy írói tiszteletdíjaikról a munkatársak lemondottak. Tartott is a szerkesztő attól, hogy az ingyen munka forrása kiapad, mert éppen elég alkalom kínálkozott arra, hogy a tehetséges ember másutt jutalmazással értékesíthesse irodalmi munkásságát.²⁴ Hozzájárult ehhez, hogy a megalakult történelmi szakosztály alig tudott egy-egy ülést összehozni, s azok a dolgozatok, melyek az Erdélyi Múzeumban megjelentek, nem a szakosztály munkálatai, sőt nagyrészt nem is egyleti tagok művei voltak.²⁵ A szakosztály és a folyóirat elméleti viszonya leginkább az 1882. április 17-i közgyűlésen tünt ki, amikor a természettudományi szakosztály külön számolt be a maga működéséről, a történelmi szakosztály jelentése ellenben hiányzott, mégpedig azért, mivel a teljes tétlenség miatt nem volt beszámolnivalója. Egyetlen eredménye az Erdélyi Múzeum 20 éves kötete volt, de az is nem a szakosztály, hanem a szerkesztő egyéni buzgalmából.

A meg nem akadályozható válság, melyet a fejlődés helyes irányának a keresése idézett elő, csakhamar bekövetkezett. Még ugyanabban az évben, 1882 december 28-án, Finály Henrik megvált a folyóirat szerkesztésétől. 1874 óta 9 kötetet jegyzett az ő neve. Hozzá mérhető széles látókör és enciklopédikus tudás azóta sem vezette az Erdélyi Múzeumot. Nagy kedvvel dédelgetett gondolata volt, hogy Kolozsvárt, mint egyetemi várost, pezsgő szellemi élet középpontjává kell tenni, s ezzel kapcsolatban kezdettől fogva arra törekedett, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesületet tudós társasággá fejlessze és alakítsa át.²⁶ A szerkesztőnek ez a lelkes gondolata szabta meg az Erdélyi Múzeum első kilenc esztendejének az irányát. Tova hat évtized távolságából könnyű ma tisztán meglátni, hogy az Erdélyi Múzeum 1874-

²³ Erdélyi Múzeum, 1879. 31. l.

²⁴ Erdélyi Múzeum, 1881. 121. l.

²⁵ Erdélyi Múzeum, 1880. 143. l.

²⁶ Márki Sándor: *Finály Henrik emlékezete*. M. Tud. Akadémia. Emlékbeszéd, IX. 11. (1899.)

ben az Egyesületen kívül álló egészen téves alapon indult el. Egyedüli létjogosultságáról, a múzeumi célok és érdekek szolgálatáról teljesen megfeledkezve, annak idején azért jött létre, hogy az Egyesület segítségével az új egyetem tanárai nyilvánosságot nyerjenek tudománymívelő és műveltségterjesztő hivatásuk betöltésére. Önzetlen, naiv mecénása lett az Egyesület az Erdélyi Múzeummal egy olyan tudományos irányú munkálkodásnak, amely önmagában értékes volt ugyan, de nem az Egyesület érdekeit és főcélját szolgálta.²⁷ Az egyetemnek a maga erejéből kellett volna tudományos közlönyét megteremtene, a múzeumnak pedig tárai fejlesztésére kellett volna minden erejét összpontosítania. E helyett a múzeum az egyetemmel karöltve az Egyesülettől független s rendeltetésén kívül álló tudománypolitikát űzött, s azt akarta elérni, hogy Kolozsvárt tudományos gócponttá varázsolja s az Erdélyi Múzeumot a fővárosi folyóiratok versenytársává növelje.²⁸ Szűk terjedelme és anyagi eszközeinek fogyatékosága miatt azonban még az sem sikerült hiánytalanul, hogy az egyetem tanárait maga köré szervezze. Így az első kilenc kötetnek alig tulajdonítható más jelentőség, mint a tapogatózó úttörés a tudományos élet megszervezése felé, s az elindulás az Erdélyi Múzeum tulajdonképeni feladatának a nyomozása irányában.

Az Erdélyi Múzeum tudománypolitikájának a kritikája természetesen nem érinti tartalmának az értékét. A 89 füzetből álló első időszakban 2300 lapon mintegy 270 közleményt vehetünk számba. Ezeknek jórésze, különösen az első öt évfolyamban, természettudományi cikk. Szellemtudományi irányban alig pár nyelvészeti, történeti és klasszika-filológiai értekezést találunk benne. Igen sok az önálló cikk alakját öltő, de sem a múzeummal, sem Erdéllyel különösebb vonatkozásban nem álló könyvismertetés. Külön megemlíthető értékes Petőfi-száma (1874. 6. sz.), amely 1874. júliusában „a költő XXV. végnapjának ünnepélyére“ készült. A szerkesztő és munkatársak dolgát egyaránt megnehezítette az egyíves füzet csekély terjedelme. Hiába kívánta a szerkesztő a szerzőktől, hogy négy rövid oldalra korlátozzák mondanivalójukat. Ezt a legtöbb esetben megvalósítani nem lehetett, s így aránylag rövid dolgozatok némelykor 4—5 folytatásra darabolódtak. Az 1879. évi irányváltozás és terjedelemgyarapodás tudományos jellegét jelentékenyen emelte. Ekkor már nagyobb terjedelmű klasszika-filológiai, irodalmi, magyar- és világtörténeti, művelődés- és neveléstörténeti, nyelvészeti, régészeti, éremtani és bibliografiai tanulmányok látnak hasábjain napvilágot. A folyóirat munkatársainak sorában nevezetes, ma is ismert nevek: Abt Antal, Koch Antal, Kanitz Ágoston, Parádi Kálmán, Genersich Antal, Herbich Ferenc, Török Aurél, Concha Győző, Brassai Sámuel, Bartal Antal, Bartók György, Farkas Lajos, Finály Henrik, Felméri Lajos, Imre Sándor, Hegedüs István, Ladányi Gedeon, Kiss Mór, Szamosi János, Szilasi Gergely, Schilling Lajos, Szabó Károly, Torma Zsófia.

²⁷ Az E. M. E. Emlékkönyv, 54. l. (Kelemen Lajos).

²⁸ Erdélyi Múzeum, 1906. 6. l. (Erdélyi Pál).

IV.

1884—1891.

Az Erdélyi Múzeum, amely kilenc esztendő alatt jelentőségét és nélkülözhetetlenségét bebizonyította, az 1882. december 1-én megjelent füzettel és Finály Henrik szerkesztői búcsúszavával egyelőre megszűnt. A múzeumi iránytól elfordult, de a maga munkaterületére még nem talált történeti szakosztály válsága annyira tartós volt, hogy az egész 1883. évben szünetelt a folyóirat. Folytatása egészen meglepő. Az 1884. évben az egyszerű, már megszokott és közismertté vált „Erdélyi Múzeum“ nevet ez a körülményes cím váltja fel: *Az Erdélyi Múzeum-Egylet Bölcelet-, Nyelv- és Történelemtudományi* (1888-tól 1891-ig: *Történettudományi*) *Szakosztályának Kiadványai*.

Ez a kiadvány azzal, hogy I. kötetnek nevezte magát, s elhagyta a 9 évig használt „Erdélyi Múzeum“ címet, külsőleg is nyomatékosan kifejezésre juttatta, hogy új kezdetet, új elindulást akar. Az átszervezés szorosan összefügg a bölcelet-, nyelv- és történelemtudományi szakosztály 1883. október 19-i új megalakulásával, majd az ugyanazon év november 18-i ülésén megállapított szabályzat 17. §-ával, amely kimondotta, hogy „a szakosztály a maga elébe tűzött tudományos célok elérésére időnként értesítőket, önálló füzeteket, esetleg időhöz kötött folyóiratot ad ki, ezek terjedelmét, megjelenési módozatait s idejét az Erdélyi Múzeum-Egylettől e célra rendelkezésére bocsátott átalány kellő tekintetbevételével megállapítja, a kivitelre szerkesztőt és szerkesztő bizottságot választ.“²⁹ Az 1884. február 16-án tartott zárt ülésen meg is történt az első fontos lépés, amikor dr. Hóman Ottó elnök és dr. Schilling Lajos titkár mellé alelnöknek dr. Felméri Lajos egy. tanárt, választmányi tagokká pedig Hegedüs István ref. koll. tanárt, dr. Szamosi János egy. tanárt és dr. Ferenczi Zoltán egy. m. tanárt választották. Mivel a szakosztály időközi folyóirat kibocsátására vállalkozni egyelőre nem mert, a szabályzat 17. §-ában megkívánt szerkesztő és szerkesztő bizottság kijelölésétől eltekintett. A felolvasott dolgozatok kinyomtatása elől azonban elzárkózni nem lehetett, ezért a választmány azt a megbízást kapta, hogy bírálja meg a kiadásra benyújtott munkák érdemességét és foglalkozzék a kinyomtatás módozataival. Rövidesen a február 25-én tartott ülésen a választmány meg is kezdte működését azzal a határozatával, hogy a szakosztály kiadványai ezután időhöz nem kötött, határozatlan számú és egyenként határozatlan terjedelmű olyan füzetekben jelenjenek meg, amelyeknek összes terjedelme évenként legföljebb 20 nyomtatott ív lehet. Azt is meghatározta a választmány, hogy a tervbe vett Kiadványok az üléseken felolvasott, kiadásra benyújtott s erre érdemesnek ítélt dolgozatokat tartalmazzák és rövid tudósításokat közöljenek az Egylet életéről. A Kiadványokat a szakosztály tagjai ingyen kapták, a nem tagok évi 2 frt előfizetéssel szerzhették meg. Arra is kiterjedt a választmány figyelme, hogy az

²⁹ E. M. E. Kiadványok, 1884. 76. l.

eredeti munkák írói tiszteletdíját ívenként 25 frt.-ban, a fordításokét 16 forintban szabta meg.³⁰ A szerzőnek 5 drb tiszteletpéldány járt abból a füzetből, amelyben dolgozata megjelent, s különlenyomatot — de csak 50 példányt — a saját költségén készíttethetett.³¹

Az újra szervezett szakosztály tehát nemcsak az „Erdélyi Múzeum” címmel szakított, hanem a kiadvány folyóirat jellegét is megszüntette s visszatért az 1860 óta hagyományos évkönyv-forma füzetes kiadványaihoz. Mindjárt az 1884. első évben a választmány a benyújtott 15 dolgozathól 10-et kiadásra elfogadott, s négy egyforma terjedelmű füzetbe osztva, 21 és $\frac{3}{4}$ ív terjedelemben jelentette meg az I. kötetet a szerkesztő személyének megnevezése nélkül. Négy éven keresztül nincs feltüntetve a Kiadványokon a szerkesztő neve. Tudvalevő azonban, hogy ez idő alatt a szerkesztést, a választmánnyal együttműködve, lelkes buzgalommal, tiszteletdíj nélkül *dr. Schilling Lajos* egyetemi tanár, a szakosztály titkára, végezte.³²

Változatlanul ebben a formában (évenként 4 füzetben 15—19 közlemény átlag 20—22 ív terjedelemben) jelentek meg a Kiadványok. Bennük híven tükröződik a szakosztály élete. E tükrökép az 1887. január 23-i közgyűlésen bemutatott titkári jelentésnek azt a jó családi életet juttatta eszébe, amelyben az öregebb és az ifjabb nemzedéknek a közös érdekeket szolgáló összetartása, a kölcsönös vonzalom melegítő tűzhelyénél, együttesen teljesítette kötelességeit.³³ Csak olyan dolgozatok kerültek a Kiadványokban kinyomtatásra, melyeket a szakosztály ülése előbb meghallgatott s a választmány kiadásra minősített. A történeti tudományoknak olyan szakszerű művelését szemlélhetjük ekkor a Kiadványok kötetekben, amely igényt tarthatott mindazok megbecsülésére, akik a magyar tudományosság sikerét őszintén óhajtották.³⁴ A választmány óvakodott a szellemi munkásságnak különösebb irányt szabni, s a tiszta tudományosság érdekeit idegen szempontoknak alárendelni, nehogy az egyéni hajlamok szerint folytatott bűvárlatokat megakassza.³⁵ Abban a tekintetben azonban egyáltalában nem változott a helyzet, hogy az E. M. E. kiadványa, a maga sajátos céljainak a művelésére nem eszmélve, a szakosztályba tömörült egyetemi tanárok tudományos dolgozatainak a lerakódó helyéül szolgált, s inkább az egyetemnek, mint a Múzeum-Egyesületnek az érdekeit tartotta szem előtt. Míg az előbbi időszakban az Erdélyi Múzeum a nagyközönség érdeklődését magához kapcsolni törekedett, megváltozott formája semmit sem törődött a szaktudósok szűk csoportján kívül állók esetleges igényeivel. Erre vall az is, hogy a szakosztályi, múzeum-egyleti tagoknak, intézeteknek és ismertetési példányokban mindössze 159 példány került szétküldésre, s csak egyetlenegy előfizetője akadt a Kiadványok-

³⁰ E. M. E. Kiadványok, 1884. 70. l.

³¹ E. M. E. Kiadványok, 1884. 159. l.

³² Erdélyi Múzeum, 1894. 120. l.

³³ E. M. E. Kiadványok, 1887. 53. l.

³⁴ E. M. E. Kiadványok, 1887. 55. l.

³⁵ E. M. E. Kiadványok, 1887. 217. l.

nak.³⁶ Nem volt ezeknek egyéb hibájuk, — mondotta Brassai Sámuel egyik elnöki megnyitójában,³⁷ — csak az, hogy azok sem akarták elolvasni, akik ingyen kapták meg.

Csakhamar ki is tűnt, hogy a kiadvány-forma nem kielégítő, s kifogások kezdtek hallatszani, hogy nem helyes, ha a tudomány olyan rideg és zárkózott háztartást rendez be, amely visszariasztja a látogatót. A tudományt igenis közkinccsé kell tenni, az élet mindennapi kérdéseihez közelebb kell vinni, mert csak így lehet hathatósan szolgálni a közműveltséget. A tudomány fényét minden ember szomjuhozza, nem szabad tehát ebből a nagyközönséget kirekeszteni. A Múzeum-Egyletnek éppen az lenne a feladata, hogy művelt olvasótáborot teremtsen. Ezért ne zárkózzék a szakosztály a szakszerű működés szűk köréi közé, hanem vegye észre az idők követelményeit, s azokat a feladatokat, amelyeket az újszerű szellemi áramlatok sodornak feléje.

Sokak a felfogásának Hegedüs István kolozsvári egyetemi m. tanár, választmányi tag adott kifejezést a szakosztály 1887. január 23-i közgyűlésén, amikor egy terjedelmes előterjesztést olvasott fel azzal a javaslattal, hogy a Kiadványok az Erdélyi Múzeum-Egylet támogatásával megindítandó havi folyóirattá alakíttassanak át. A tudomány és a szépirodalom kérdéseit egyformán tárgyaló olyan folyóiratot képzelt el, amelyben a tudós a maga búvárkodásának az eredményeit mutatná be, a költő és a szépíró pedig a kedélyvilág rejtett kérdéseire vetne világot a képzelet ihletett alkotásaiban. Iránycikkeket közölne a folyóirat a szociológia nevezetesebb kérdéseiről, kiterjeszkednék a politikai eszmék tudományos megvilágítására, a különböző tudományoknak az életre való kihatását, az absztrakt tudományoknak a társadalmi eszmék fejlődésére irányuló befolyását fejtené ki lehető szép és érthető írásmóddal; a szépirodalmi rész éles kritikával megválogatott termékeket tartalmazna, a kritikai szemle pedig a külföldi könyvpiac számontartásán kívül a tudomány és a szépirodalom termékeit méltatná az igazságosság és a méltányosság szigorú szempontjai szerint.³⁸

Hegedüs Istvánnak ez az indítványa élénk vitát keltett a szakosztályban. A felszólalók többsége elvben csatlakozott hozzá, de kivételét mindenki lehetetlennek érezte a pénzügyi nehézségek megoldhatatlansága miatt, de másrészt azért is, mert az indítvány túllépett az E. M. E. sajátos céljain. A megfontolandónak érzett eszme megmentése és előkészítése érdekében dr. Farkas Lajos egyetemi tanár azt a közvetítő javaslatot tette, hogy a 20—24 ívnyi kiadvány négy füzetre osztva évnegyedenként jelenjék meg s mindenik füzet 1—1½ ívnyi könyvszemlét tartalmazzon. Amikor azután az elnöklő dr. Felméri Lajos előbb a dr. Hegedüs István, majd a dr. Farkas Lajos indítványát szavazás alá bocsátotta, a közgyűlés szótöbbséggel mind a kettőt

³⁶ E. M. E. Kiadványok, 1884. 343. l.

³⁷ E. M. E. Kiadványok, 1888. 152. l.

³⁸ E. M. E. Kiadványok, 1887. 57—71. l.

elvetette. A Kiadványok átalakításának a tervét azonban az Egyesület 1887. március 31-i közgyűlése helyesléssel fogadta, s így az eszme elindult, hogy testet öltjön, ha mindjárt nem is az elképzelt formában, hanem a szakosztályi munkásság keretei között.

A szakosztály következő évi, 1888. január 29-i közgyűlése újból fontolóra vette a közönség közönyös magatartását, amely se nem járatta, se a könyvárusnál nem vásárolta meg a Kiadványokat, s ezért úgy határozott, hogy az érdeklődés fokozására sűrűbben, évenként legalább hat ízben jelenjék meg, füzetenként 5 ív terjedelemben és meghatározott időpontban. A közgyűlés azt is elfogadta, hogy a két-havonként megjelenő Kiadványok szerkesztése a titkárra bízassék, „ki mellett az igazgató-választmány képezendi egyelőre a szerkesztő bizottságot”.³⁹ Így került az egyébként változatlan című 1888—1890. évfolyamok füzetének a címlapjára ez a megjelölés: „Szerkeszti a szakosztály választmányával egyetértve *Hegedűs István*.” Szóba került ugyanakkor, hogy a Kiadványok külsejét is esinosabb és jobb kiállítással kellene felcserélni. A választmány a közgyűléstől azt a megbízást kapta, hogy a kolozsvári nyomdaktól kérjen ajánlatokat s a lehető legjutányosabb feltételekkel kössön szerződést a Kiadványok minél tetszetősebb nyomtatására nézve. Ez rövidesen meg is történt. Mint az előbbi időszakban, most is 1884-től 1889-ig a ref. kollégium betűivel készültek, 1890-től kezdve azonban Ajtai K. Albert nyomdájából kerültek ki a Kiadványok. Az új vállalat munkája, a füzetek esinos alakja, technikai kiállítása és a megjelenésben tanúsított pontossága köztetszésben részesült, sőt föltűnést is keltett.⁴⁰ Végül egy indítvány kapcsán az a kérdés is tárgyalás alá került, hogy a folyóirat-jellegnek megfelelően egyszerűsítették a cím, azonban beható eszmecsere után a közgyűlés az indítványt nem fogadta el, mivel úgy látta, hogy a meglévő cím „a Múzeum-Egylettel való viszonyt pregnansul kifejezi.”⁴¹

Ebben az időben az Egyesület másfélezer forintot juttatott a szakosztálynak, s bár a tagsági díjakból és előfizetésekből még másfélszáz forint sem folyt be, a Kiadványok átlagos terjedelme 1888. óta 34 ívre emelkedett, sőt 1890-ben elérte a 36¹/₂ ívet. A mellett, hogy a nyomdaköltség egyharmadával kevesebb volt a szerkesztői és írói tiszteletdíjak összegénél, még minden évben jókora maradvékkal zárult az egyenleg. Kétségtelen, hogy sem azelőtt, sem később anyagilag ilyen kedvező és gondtalan évei nem voltak a folyóiratnak. Tartalma jelentősen megélénkült, 1889. óta a könyvszemle és az egyleti élet ismertetése is helyet kapott benne s rövid pár eszendő alatt tudományos értéke és kedveltsége szembetűnően megnövekedett. Ez a siker már most felvetette és éltetni kezdte azt a gondolatot, hogy havonként megjelenő folyóirattá kellene fejleszteni.⁴² Az 1890. január 26-i közgyűlésen a titkári jelentés

³⁹ E. M. E. Kiadványok, 1888. 77. l.

⁴⁰ E. M. E. Kiadványok, 1891. 79. l.

⁴¹ E. M. E. Kiadványok, 1888. 79. l.

⁴² E. M. E. Kiadványok, 1891. 79. l.

önérzettel állapította meg, hogy a nyilvánosság legfőbb tényezői a Kiadványokat irodalmi nyereségnek nyilvánították.⁴³ Más jelenségek is a Kiadványok növekedő tekintélyére mutattak. A szakosztályi tagok száma hirtelen emelkedni kezdett, kiváló tudósoktól érkeztek dolgozatok, a fővárosi sajtó tüzetes ismertetésre méltatta a füzeteket és közleményeket vett át belőlük.⁴⁴ Ezt a föllendülést, amely még tartós ideig emelkedő irányban haladt, mindenki Hegedüs István szerkesztői ügyességének tulajdonította. Megkezdett munkáját azonban félbeszakította az a körülmény, hogy 1890-ben Kolozsvárról a budapesti egyetemre távozott. Helyébe az 1891. január 25-i szakosztályi közgyűlés titkárnak dr. Szinnyei József egyetemi tanárt választotta meg. Az 1891. évfolyam már az ő szerkesztésében jelent meg. Egyelőre csak annyi változás történt, hogy az irodalmi szemle nagyobb tért és súlyosabb jelentőséget kapott.

Az Erdélyi Múzeum életének az 1884-től 1891-ig terjedő nyolc esztendeje fejlődésének és tudományos értékgyarapodásának nevezetes időszaka. Folyóirat-jellegének a feláldozásával a tevékenyen működő szakosztály tudományművelésének lett a kizárólagos közlönye. Különösen kezdetben kivétel nélkül csak a szakosztályi üléseken bemutatott dolgozatokból került ki a tartalma. Ezek a dolgozatok nemcsak terjedelemben, hanem tudományos értékben is fölülmúlják az előbbi időszak iránytalan termelését. Tárgykörük a lehető legváltozatosabb: magyar és világirodalomtörténet, magyar és összehasonlító nyelvészet, magyar és egyetemes történelem, filozófia, esztétika, pedagógia, klasszika-filológia, művelődéstörténet, kronológia, numizmatika, archeológia, jogtudomány stb. Természetesen halvány nyoma sem mutatkozik bennük a múzeumi célgondolatnak, de annál szembetűnőbben domborodik ki belőlük az Egyesület alapításába beágyazott honismeret művelése. Van olyan évfolyam, amelynek 15 értekezése közül 14 honismeretetéssel foglalkozik. Általában a Kiadványoknak jó háromnegyed része honismereti, mégpedig legtöbbször erdélyi vonatkozású anyagot tartalmaz. Érdekes azonban, hogy ez a szakosztály akarata és tetszése ellenére történt. Szamosi János az 1888. évi január 29-i szakosztályi közgyűlés elnöki megnyitójában a honismertetésnek a többi tudományok hátrányára jelentkező aránytalanságát egészségtelen állapotnak minősítette, s fölhívta a szakosztály figyelmét az összes tudományok egyforma arányú művelésére. Hasonló véleményének adott kifejezést Hegedüs István,⁴⁵ és az Egyesület titkárának, Finály Henriknek, az évi jelentéseiből szintén kiérzik a szemrehányás és a kifogás az egyoldalúság ellen. Ma már nem mentségre szorul, hanem elismerést érdemel, amit a kortársak téves szemlélete hibáztatott. Mindenki önkéntelenül is érezte, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület tudományos szerve és közlönye elsősorban Erdély multjának és jelenének megvilágítására

⁴³ E. M. E. Kiadványok, 1890. 105. l.

⁴⁴ E. M. E. Kiadványok, 1890. 511. l. 1891. 79. l.

⁴⁵ E. M. E. Kiadványok, 1888. 162. l.

van hivatva, éppen ezért azok a honismereti tanulmányok, amelyek ebben az időben a Kiadványok köteteit betöltötték, ma is értéket és a további kutatáshoz alapvető feldolgozásokat jelentenek. Azok az irodalomtörténeti, népköltészeti, történelmi és művelődéstörténeti értekezések, amelyek ebben az időben láttak napvilágot, — összesen 3702 lapon 172 közlemény, — a tárgyalt kérdések irodalmi repertóriumának ma is nélkülözhetetlen adatai. Különösen kiemelésre érdemesek az archeológiai irodalomban jelentős krasznai lelet feldolgozása (1888), az apahídai kincs ismertetése (1889), továbbá azok a régészeti dolgozatok, amelyek a régi Dácia ismeretét világították meg egészen új adatokkal. Arra is rá kell mutatnunk, hogy megalapítása óta az Erdélyi Múzeum bő teret adott azoknak a cikkeknek, amelyek a román nép, a román nyelv, irodalom és történelem ismertetésével foglalkoztak. Ebben az időszakban „a hazánk egyik testvérnemzetének beléletére vonatkozó hosszabb szakértekezések”⁴⁶ annyira rendszeressé váltak, hogy egyik évfolyamból sem hiányoznak. Még sehol sem olvastuk azt a megállapítást, hogy folyóiratunk e téren úttörő, a maga korában mindenestre ezzel a kérdéssel egyedül törődő szerv volt.

Az Erdélyi Múzeum multjának e második időszakában találta meg a sokáig keresett tudományos irányvonalát s továbbfejlődésének biztos alapját. Országos nevű s a magyar tudományosság történetében még ma is emlegetett olyan tekintélyes munkatársak működtek közre színvonalának emelésében, mint Brassai Sámuel, Finály Henrik, Szabó Károly, Téglás Gábor, Torma Zsófia, Jakab Elek, Kővári László, Felméri Lajos, Farkas Lajos, Ferenczi Zoltán, Széchy Károly, Hegedüs István, Mika Sándor, Imre Sándor, Csernátoni Gyula, Békésy Károly, Erődi Béla, gr. Kuún Géza, De Gerando Antonia, Pór Antal, Gergely Sámuel, Moldován Gergely, Török István, Sebesi Jób, Bálint Gábor, Beöthy Zsolt, Váczy János.

Dr. György Lajos.

⁴⁶ E. M. E. Kiadványok, 1888. 75. l. Titkári jelentés.